

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÜNYADAKİ ASKERİ DARBELER

Arş. Gör. Bilal Nergiz¹

¹*İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*

bnergiz@istanbul.edu.tr

Özet

Bu çalışmanın amacı İkinci Dünya Savaşı sonrası bir ülkedeki ordunun hangi iç ve dış şartlar altında müdahale için harekete geçtiğini analiz etmektir. Dünyada orduların yönetim üzerindeki etkisi yeni değildir. Fakat bu etki geçmişte sınırlıydı zira toplum ekonomik anlamda hiyerarşik bir statüye sahipti. 19. yüzyıldan itibaren orduların teknolojik gücünün artması insan gücüne olan ihtiyacı arttırarak, bireyi öne çıkardı ve orduyu sınıfsal anlamda etkin kıldı. Artık birçok insan milliyetçilik çağı ile beraber ulusu için savaşıyor, devletler de kendilerini koruyan bu sınıfa karşı esnek davranıyordu. Askeri müdahalelerin niçin ve hangi ortamlarda gerçekleştiğini incelerken, her ülkenin kendine has iç ve dış dinamikleri olabilir. Fakat bununla beraber bazı ortak özelliklerinin de olduğu görülmektedir. Çalışmada, orduların ülkelerinde çeşitli yollarla neden yönetime karşı müdahalede bulunduğu analiz edilirken, iç, dış ve ordusal olmak üzere çeşitli faktörler göz önünde bulundurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Ordu, Asker-Sivil İlişkileri, Demokrasi*

1. Giriş

Dünyada orduların yönetim üzerindeki etkisi yeni değildir. Fakat bu etki geçmişte sınırlıydı zira toplum ekonomik anlamda hiyerarşik bir statüye sahipti. Herkes silah gücüne sahip değildi. 19. yüzyıldan itibaren orduların teknolojik gücünün artması insan gücüne olan ihtiyacı arttırarak, bireyi öne çıkardı ve orduyu sınıfsal anlamda etkin kıldı. Artık birçok insan milliyetçilik çağı ile beraber ulusu için savaşıyor, devletler de kendilerini koruyan bu sınıfa karşı esnek davranıyordu.¹

Dünyada herhangi bir ülke ile ilgili konuşurken, o ülke için her zaman darbe ihtimali vardır veya olması mümkün değildir demek iddialı bir önerme olur. Bir ülkede darbenin olup olamayacağı o ülkenin iç ve dış etkenlerine bağlıdır. Örneğin Kuzey Avrupa ülkelerinden İsveç'i göz önüne aldığımızda, ordunun bu coğrafyada darbe yapma olasılığı zayıftır diyebiliriz. Çünkü İsveç hem demokrasi anlayışını benimsemiş, hem de ordu siyaset geleneği olmayan, gelişmiş ekonomik güce sahip bir ülkedir. Fakat hangi ülke için konuşursak konuşalım, eğer bir ülkede sivil iktidar etkisini yitiriyorsa, o ölçüde ordunun ön plana çıkma ihtimali vardır.²

Bir ülkeyi darbe açısından incelediğimizde eğer o ülkede refah seviyesi yüksek, toplumunda karşılıklı güven sağlanmış ve okuma yazma oranı da yeterli bir seviyeye ulaşmış ise o ülkede darbe ihtimali çok azdır.³ İsveç örneğinden devam edersek, bu ülkeyi dünya ülkeleri ile kıyasladığımızda son derece gelişmiş bir ülke olduğuna ve işleyen bir demokrasinin varlığına şahit oluruz. Devlet ile vatandaşları arasında sağlıklı bir diyalog mevcuttur. Bütün bunlar bir darbenin gerçekleşme olasılığını azaltan faktörlerdir. Tam tersi olarak da kusurlu demokrasiye sahip ya da demokrasi ile yönetilmeyen, refah seviyesi düşük ülkelerde, ordunun politikaya müdahalede bulunma ihtimali yüksektir. Örneğin gerek fakirlikle mücadele eden birçok Afrika ülkesinde gerekse demokrasinin olmadığı bazı Ortadoğu ülkelerinde ordunun ülke yönetimindeki etkisi büyüktür.

Ülkeler üzerinde uygun ortam oluştuğu zaman darbe meydana gelebilmektedir. Söz konusu uygun ortam birtakım koşulların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Samuel P. Huntington ordunun siyasete karışmasının askeri değil daha çok siyasi olduğunu vurgulamaktadır.⁴ Kurumsal anlamda ülkesini savunma amacı olan ordu, siyasi özerkliğe göre sivil egemenliğe karşı koymayı isteyebilir. Ordunun kendine ait konularda birtakım kararlar alması doğalken, bu sınırların dışına çıkıp yönetsel özerklik adıyla iktidarın işine karışması ordunun müdahalesinin başlangıcını oluşturmaktadır.⁵

Darbelerin niçin ve hangi ortamlarda gerçekleştiğini incelerken, her ülkenin kendine has iç ve dış dinamikleri olabilir. Fakat bununla beraber darbe ortamlarının bazı ortak özelliklerinin de olduğunu görebilmekteyiz. Bu ortak paydalar iç faktör, dış faktör ve ordusal faktör olmak üzere üç ana başlık altında kısaca anlatılmaya çalışılacak, ardından bazı ülkelerde gerçekleşen darbeler hakkında özet bilgiler verilecektir.

¹ Arnold Toynbee, **Militarizmin Kökenleri**, Çev. Mehmet Dündar, İstanbul, A Yayınları, 1989, s. 21.

² Birsan Örs, **Türkiye'de Askeri Müdahaleler**, İstanbul, Der Yayınları, 1996, s. 8.

³ Edward Luttwak, **Bir Uzmanın Gözüyle Darbe**, çev. Edip İ. Polat, İstanbul Yaba Yayınları, 1996, s. 28.

⁴ Samuel P. Huntington, **Political Order in Changing Societies**, New Haven, Yale University Press, 1968, s. 194.

⁵ Ümit Cizre, **Muktedirlerin Siyaseti: Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık**, İstanbul İletişim Yayınları, 2005, s. 58-60.

1.1. İç Faktör

Bir ülkede siyasi bilinç ne kadar kuvvetli ise ordunun o ülkede söz sahibi olabilme gücü de o ölçüde zayıf olmaktadır. Siyasi bilinç, mevcut siyasal sistemin benimsemesini, yönetmekte haklı görülmesini ve dolayısıyla devamlılığını sağlayan bir araçtır.⁶ Eğer bir ülkede halk, demokrasi kültürünü benimsemiş, sivil toplum kuruluşları ve dernekler aracılığıyla aktif bir konumda ise ve başındaki sivil iktidar ile sağlıklı bir diyalog içerisine girmiş bulunmaktaysa, o ülkede işleyen bir siyasi bilincin var olduğunu söyleyebiliriz.⁷ Zayıf siyasi bilince sahip olan ülkelere ise sivil toplum, örgütlenme açısından yetersiz ve dolayısıyla yöneten yönetilen ilişkisi yok denecek kadar azdır. Halkta henüz bir kamuoyu bilinci oluşmamıştır. Bu durum ise iktidar ile halkın arasında mesafe doğurmakta ve soğukluğa neden olmaktadır.

Siyasi bilince sahip olan ülkelere, herhangi bir şekilde ordunun ülke yönetimi üzerinde müdahalede bulunma durumu olsa dahi bu hareket, halk nezdinde meşruiyet kazanamayacağı için kısa zamanda tepki çeker ve tutunamaz. Ordu da bu durumda siyaset alanını kendisine uzak görmeye başlar. Fakat siyasi bilinci oluşmamış ülkelere ise, ordunun müdahalede bulunma ihtimali vardır.⁸ Bu tip ülkelere ordunun ülke yönetimi üzerindeki etkisinin meşruiyeti çok fazla sorgulanmaz ve hatta bazı dönemlerde o ülkenin iç koşullarına göre halktan destek dahi görebilir. Dolayısıyla ordu, böyle bir ortamda kendinde siyasete müdahalede bulunma hakkını görebilir. Bu şekildeki bir ülkede genel olarak ordu, sivil iktidar üzerinde etkili bir konuma sahiptir.

Toplumdaki siyasi bilincin az oluşunun yanısıra o toplumda yer alan *siyasi bunalım* ve *ekonomik gerilik* de o ülkedeki ordunun müdahalede bulunma ihtimalini arttıran koşullardan biridir. Bir ülkede sivil yönetimin başarısızlığı, hükümetin meşruiyetini azaltır ve bu durum ordunun etkisini arttırabilir.⁹ Çünkü kötü durumdan siyasetçileri mesul tutan ordu, iktidar üzerinde kendinde söz hakkı bulmaya başlar.

Askerin bir ülkedeki etkisini, o ülkedeki *milli birlik ve dayanışma* da etkilemektedir. *Milli birlik* duygusundaki bir kırılma orduyu harekete geçirebilir. Ülkeyi yöneten siyasi liderler, *milli birlik* ve dayanışmayı sağlayacak tecrübeden ve otoriteden yoksun ise ordu bunu sağlamak için harekete geçebilir. Böylelikle ordu, halkın gözünde daha çok sözü geçen bir konuma gelir.¹⁰ Özellikle bağımsızlığını yakın tarihte kazanmış olan ülkelere *milli birlik* konusu çok daha hassastır. Bu yüzden bu tür devletler birlik duygusunu sağlamlaştırma adına sık sık bu kavrama atıfta bulunurlar. Aksi takdirde ülkede bir iç kargaşa doğabilir ve ordu için müsait bir ortam oluşabilir.

Siyasal çatışma, ideolojik farklılıkların kutuplaşıp insanları hizipleştirmesi ve bunun neticesinde halkın ülkede meydana gelen olaylardan dolayı can güvenliğinin kalmaması orduyu müdahaleye cesaretlendiren nedenler arasında harekete geçiren sebeplerdendir. Nordlinger askerleri müdahale için cesaretlendiren nedenlerin arasında sivil iktidarın yasalara aykırı düşmesi, ekonomik çöküş ve şiddet eylemlerinin kontrolde çıkmasını saymaktadır.¹¹ Aynı zamanda Nordlinger, ordunun aslında idare etmek misyonunun olmadığını fakat sivil başarısızlıkların orduyu ister istemez harekete geçirdiğini söylemektedir. Hükümetlerin başarısız olması halk nezdinde meşruiyetlerini azaltmakta ve bu durumun orduya yardımcı olduğunu dile getirmektedir.¹² Zaten bir ülkede askeri müdahale gerçekleştiğinde genel olarak darbeyi yapanların gerekçesi veya gerekçelerinden biri de, o ülkedeki mevcut siyasi kargaşaya ve bozulmuş olan milli birlik ve beraberliğe yapılan vurgudur. Ordu toplumsal kargaşanın olduğu bu tür ortamlarda popülaritesini arttırma şansını elde etmektedir.

Bir ülkede siyasi kriz veya geçici hükümetler söz konusu ise o ülkenin durumu müdahaleye daha açık bir hale gelmektedir. Çünkü yurt içinde sonlanmayan düzensizlikler orduyu rahatsız etmektedir. Zira askerler genel manada siyasetçilere güvenmedikleri gibi üstüne de aylarca hatta yıllarca süren bir siyasi krizde, ülkenin kendilerine her zamankinden daha fazla muhtaç olduğu inancına kapılabilmektedirler. Bir ülkede genel olarak siyasi partiler zayıf ve etkisiz ise, o ülkede siyasi kurumsallaşma yok demektir. Bu durum askerinin siyasete katılımı konusunda hayati bir öneme sahiptir. Çünkü güçlü partiler beraberinde modernizasyonu ve sanayileşmeyi getirirken aynı zamanda askerinin olası müdahalesini azaltırlar.¹³

Kimi yazarlara göre de askeri müdahaleyi kolaylaştıran etmenler, ekonomik bozulma ve sivil grupların kendi lehlerine ordudan yardım istemeleridir.¹⁴ Görüldüğü üzere ekonominin kötü oluşu ordunun işini kolaylaştırmaktadır. Kendi iç politikası veya dünya çapında olsun, gelişmekte olan bir ülkede ekonomik kriz başgösterdise, bu durum ordunun siyasete müdahalesi için ayrı bir fırsat

⁶ İler Turan, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul, Der Yayınları, 1986, s. 33.

⁷ S. E. Finer, *The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics*, London, Pinter Publishers, 1988, s. 78.

⁸ Amos Perlmutter, *The Military and Politics in Modern Times: On Professionals, Praetorians and Revolutionary Soldiers*, New Haven, Yale University Press, 1977, s. 96-97.

⁹ Eric. A. Nordlinger, *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*, New Jersey, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1977, s. 64.

¹⁰ Amos Perlmutter, "The Praetorian State and the Praetorian Army: A Taxonomy of Civilian-Military Relations in Developing Countries", *Comparative Politics*, Vol. 1, April, 1969, s. 385.

¹¹ Eric Nordlinger, *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*, New Jersey, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1977, s. 85.

¹² *A.e.*, s. 86.

¹³ Perlmutter, *a.g.m.*, s. 389.

¹⁴ Claude E. Welch ve Arthur K. Smith, *Military Role and Rule: Perspectives on Civil-Military Relations*, North Scituate, Mass.: Duxbury Press, 1974, s. 29.

yaratmaktadır. Çünkü uzun süreli bir ekonomik kriz içinde insanlar sivil yönetimlere karşı güvenini kaybetmekte ve ordu da bu durumu kendi lehine kullanabilme fırsatını bulabilmektedir.¹⁵

Kimi yazarlar politikacıların söylemleriyle orduyu politikaya adeta davet ettiğini ifade etmektedir.¹⁶ Böyle bir sonuca askerlerin aldıkları askeri nitelikteki kararların, sivil politikacılar tarafından eleştirilmesinin yol açtığı, böylelikle orduyu bir bakıma tahrik ettikleri belirtilmektedir. Çünkü getirilen eleştiriler, orduyu yıpratmakta ve kendisine ister istemez cevap hakkı vermektedir. Dolayısıyla böyle bir durumda ordu, kendisini siyasetin içinde bulabilmektedir.

Toplum içerisinde kargaşanın olduğu dönemlerde sivil yöneticiler ordudan bu durumu ortadan kaldırma adına dönem dönem yardım talep edebilmektedirler. Bu gibi durumlar hükümetleri olağanüstü hal ve sıkıyönetim gibi ordunun yetkisini öne çıkaran hukuki adımları atmak zorunda bırakırken, aynı zamanda halkın gözünde orduyu kurtarıcı konumuna getirebilmektedir. Örneğin Türkiye’de 1980 darbesinden önce ülkede yaşanan kargaşanın son bulması adına hükümet ordunun yetkilerini arttırmıştır. Bu durum ordunun halk nezdindeki yerini sağlamlaştırmış ve ülkenin kendisine daha fazla bağımlı hale gelmesine yol açmıştır.

Ekonomik bozulma, sivil grupların orduya yaklaşması, siyasi krizler ve şiddet eylemleri gibi durumlar sivil yönetimin meşruiyetini azaltırken, halkın yeni arayış içine girmesine ve bu yeni arayışın da ordu tarafından karşılanmasına neden olabilmektedir.¹⁷ Ordu aslında normal zamanda da büyük bir güce sahiptir fakat sivil yönetim meşruiyetini yitirdiği vakit harekete geçme rahatlığını kazanmaktadır. Ayrıca gerek yeni kurulmuş devletlerde gerekse modernleşmekte olan devletlerde, ülkedeki birçok bunalım ve kargaşayla beraber meşruiyetin yitirilmesi ordunun hareketini haklı gösterebilir.¹⁸

1.2. Dış Faktör

Bilindiği üzere uluslararası ilişkiler, II. Dünya Savaşı’ndan Sovyetler Birliği’nin yıkılışına dek iki kutuplu bir sistem üzerine kuruluydu. Dünya üzerinde söz sahibi olan iki devlet Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği idi. Askeri güç ve diplomatik otorite tamamen bu iki devlette toplanmıştı. Bu yüzden bu devletler daha küçük diğer güçleri kendi yanlarına çekebilmek için onları ya koruyarak, ya tehdit ederek, ya da yardım ile etraflarında tutmaya çalışıyorlardı.¹⁹

İki devletin de sahip oldukları ideolojik düşünceler birbirlerinden tamamıyla zıttı. Dolayısıyla her iki ülke de kendi dünya görüşlerini diğer ülkeler üzerinde uygulama çabası içerisinde olmuşlardı. Bu uygulama çabası dönemsel olarak ülkelerin ordularına destek ile gerçekleşmiştir.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra bağımsızlığını kazanan devletler ilk aşamada hangi tarafta olmaları gerektiğine tam anlamıyla karar verememiş olması, iki büyük devleti harekete geçirmiştir. Sovyetler Birliği’nin sosyalizm düşüncesinin Latin Amerika’ya kadar uzanması Amerika Birleşik Devletleri’ni oldukça tedirgin etmiş ve kendisini sosyalizme karşı savaşmaya adanmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri’nin II. Dünya Savaşı’ndan sonra gerek bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerde gerekse diğer ülkelerde olsun, sosyalizmin varlığına tahammülü yoktu. Küba Devrimi gibi örneklerle karşılaşmak istemiyordu. Dolayısıyla ABD, özellikle kendi arka bahçesi olarak gördüğü Güney Amerika ordularına destek sağlamaktaydı.²⁰

Ordular da kendilerinin ve ülkelerinin içine sosyalizmin sızmasını istemiyorlardı. Amerika Birleşik Devletleri birtakım yöntemlerle özellikle de Latin Amerika ülkelerinde yönetim üzerinde etkili olmak ve istihbarat örgütleriyle sol eğilimli iktidarları devirmek istiyor bunda da başarılı bir durum sergiliyordu. Askeri darbe ile yönetime gelen askerler ise iktidarda buldukları süre içerisinde Amerika Birleşik Devletleri’nin istekleri doğrultusunda bir yönetim içerisinde bulunuyorlardı.²¹

Amerika Birleşik Devletleri, bağımsızlığını yeni kazanan az gelişmiş ülkelerin kapitalist sisteme entegre olmasını istediği için, herhangi bir sol eğilimli iktidar arzu etmemekte, bu yüzden söz konusu bu ülkelerin ordularına yönelmekteydi. Bu şekilde onlara ekonomik anlamda yardım sağlayarak kendi yanına çekme politikası güdüyordu. Bu durum ise orduların kendi ülkelerinde silah ve konum olarak güçlenmesini sağlamış ve sosyalizm karşıtı bir tutum sergilemelerine sebep olmuştu. Türkiye de söz konusu Amerikan yardımlarından faydalanan ülkelerden olmuştur. Özellikle de Demokrat Parti iktidarı ve ardından gelen NATO üyeliği ile beraber Türk ordusundaki Amerika etkisi artmış, yurtdışında eğitim alan subay kadroları oluşmuş ve aynı zamanda ordunun modernizasyonunu Amerika Birleşik Devletleri üstlenmişti.

¹⁵ M.C., Needler, “Political Development and Military Intervention in Latin America”, **American Political Science Review**, Vol.60, No.3, September 1966. s. 624.

¹⁶ C. Wright Mills, **İktidar Seçkinleri**, Çev. Ünsal Oskay, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974, s. 277.

¹⁷ Örs, **a.g.e.**, s. 57.

¹⁸ **A.e.**, s. 59.

¹⁹ Mehmet Gönülöbol, **Uluslararası Politika: Ülkeler-Kavramlar-Kurumlar**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2000, s. 53.

²⁰ Joachan Kim, **G.Kore ve Türkiye’de Askerlerin Siyasete Müdahalelerinin Karşılaştırılması (1960-1980)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. İlder Turan, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, s. 13.

²¹ **A.e.**, s. 14.

Genel olarak askeri müdahalelere neden olan en önemli dış faktör, bağımsızlığını kazanan ülkelerin ilk etapta Batı'ya uyum sağlayamayarak toplumsal kriz yaşamaları, bununla beraber alternatif olarak sosyalizme kaymaları ve bunun neticesinde de Amerika Birleşik Devletleri'nin devreye girerek söz konusu ülkelere askeri yardımda bulunmasıdır. Ordular da ülkelerindeki sol hareketleri devletin varlığı açısından tehlikeli gördükleri için Amerika Birleşik Devletleri'ne yakın davranmışlardır.²²

Kısacası, soğuk savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri hegemonyasının sürekli olması açısından sosyalizme karşı savaş ilan etmiş, bu savaşın metotlarından biri olarak da sol eğilim içerisinde gördüğü ülkelerin ordularına teçhizat ve eğitim alanlarında yardımda bulunup, o ülkeyi etkisi altına almak istemiştir.

1.3. Ordusal Faktör

Silahlı Kuvvetler ülkeleri içinde sahip oldukları birtakım özelliklerinden dolayı diğer kurumlardan ayrılırlar. Bunlar, merkezileşmiş bir komuta gücü, hiyerarşi, disiplin, iç haberleşme, birlik ruhu ve özgüvendir.²³ Ordu birçok devlet birimine göre bu özelliklerinden dolayı daha profesyoneldir. Bu yüzden kendilerini devlet içerisinde ayrı bir konumda görürler. Ordular kendi halklarına biraz da bu yüzden mesafeli davranmakta, kendi yargı ve düşüncelerine güvenerek yollarını çizmek istemektedirler.²⁴

Ordu için en önemli şey ulusun güvenliğidir ve gerektiği zaman siyasete dahil olmasını bu şekilde meşrulaştırabilmektedir.²⁵ Ordu için vatan, millet gibi kavramlar en ön sıradadırlar. Bu kavramların tehlikede olduğunu hissettikleri anda ömürleri boyunca savaşmayı öğrenen askerler, bu sefer de kendi ülkelerinde var olan yönetimi düşman ilan edebilir. En önemlisi askerler düşman varlığını yaratmayı aldıkları eğitimin ve varlıklarının bir tezahürü olarak görürler. Bu durum ordunun adeta kaderidir.²⁶ Örneğin *ulusal çıkar* bir ülkenin ordusu için en önemli kavramdır. Fakat ulusal çıkarın ne olduğu veya neyi ihtiva ettiği hususunda sabit bir düşünceleri yoktur. Örneğin askeri müdahaleler tarihin bazı dönemlerinde toprağa dayalı veya sını oligarşileri savunmak amacıyla yapıldıkları gibi bazen de bu tür oligarşilere karşı savaşmak amacıyla yapılmıştır.²⁷

Askeriye bazen sırf kurumsal olarak kendi çıkarı için de müdahalede bulunabilir. Bunlardan birincisi askerlerin toplumda kazanmış oldukları hak ve çıkarların devletin izlediği politika ile tehdit edildiği zamandır. Askerler, menfaatlerini sürdürmek amacıyla siyasete karışabilirler. Burada hak ve çıkarlar derken ordunun sahip olduğu lojman, maaş gibi gündelik hayata dair haklar olabildiği gibi kurumsal manada ordunun sivil otoriteye karşı özerk olma durumu da kastedilmektedir. Örneğin Türkiye'de yaşanan 27 Mayıs 1960 darbesi ile ilgili anılarda, Demokrat Parti iktidarı zamanında ekonomik krizin baş göstermesiyle beraber subayların aldıkları maaş az gelmekteydi. Bir rivayete göre halk arasında subay sınıfına, paraları gazinolarda içki yerine sadece gazoz sipariş etmeye yettiği için "gazozcu subaylar" lakabı verilmiş, bu da askeri rahatsız etmiştir.²⁸ Bir diğer çıkar meselesi ise genel olarak askeri darbelerin siyasal yaşamda birer döngü haline gelip, iktidar arzusu ile rastgele yapılmasıdır.²⁹

Silahlı kuvvetlerin ülkesindeki sorumluluklarının artması ve subaylarının daha fazla profesyonelleşmesi, askerlerin siyasete müdahalesini arttıran bir başka faktördür.³⁰ Ordu içindeki bir askerinin çeşitli bilim dallarında uzmanlık kazanması onu daha da müdahaleci konuma getirebilir.³¹ Zira ordu içinde yetişen genç bir subay, toplumdaki diğer akranlarına nazaran farklı yetişmekte, teknolojiyen yabancı dile kadar kaliteli bir eğitim almaktadır. Bunun yanında bir subay, genç yaşta kendisine verilen ve sorumluluk isteyen görevleri ile toplum içerisinde kendini daha seçkin hissedebilmektedir. Bu vaziyetteki bir asker, karşısında kötü durumda olan bir ülke ile karşılaştığı vakit siyasetçileri suçlar ve kendisini göstermek isteyip iktidara talip olabilir.

Ordu için muhalefet kavramı sadedir. Muhalefet sadece halk ile iktidar arasında köprü vazifesi görmeli, toplumun isteklerini iktidara yansıtmalıdır. Aksi takdirde ordu, muhalefetin milleti bölmeye çalıştığına inanabilir veya sınıf ve çıkar çatışması yapabilecek muhtemel bir düşman derecesinde tehlikeli görülebilir.³²

Modernleşme konusu da ordunun müdahalesini etkileyen etkenlerden sayılmaktadır. Her ne kadar ülkelerin kendine has sosyal ve ekonomik şartları olsa da, genellikle sıradan halka göre daha üstün eğitim alan ordu mensupları, aldıkları bu eğitimi yaşadıkları ülkelere de uygulamak ve bir an önce kalkınmak isteği ile müdahalede bulunabilmektedirler. Özellikle de az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere askerin aldığı eğitim ile toplumdaki bir kişinin aldığı eğitim arasındaki fark, gelişmiş ülkelere nazaran daha fazladır. Silah ve teknoloji bakımından istisnai bilgilerle donatılan askerler, toplumun ve dolayısıyla devletin de buna ihtiyacı olduğunu

²² Kim, a.g.e., s. 29.

²³ Finer, a.g.e., s. 6.

²⁴ John J. Johnson **The Role of the Military in Under-Developed Countries**, Princeton, Princeton University Press, 1962, s. 79.

²⁵ Örs, a.g.e., s. 31.

²⁶ Nordlinger, a.g.e., s. 65.

²⁷ A.e., s. 33.

²⁸ Baskın Oran, 1960-1980 "Dönemin Bilançosu", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 666.

²⁹ Kim, a.g.e., s. 29.

³⁰ Örs, a.g.e., s. 37.

³¹ Morris Janowitz, **The Professional Soldier: A social and Political Portrait**, London, Free Press, 1971, s. 9.

³² Mehmet Ali Birand, **Emret Komutanım**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1986, s. 119.

düşünebilmektedirler. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nda da ilk modernleşme hareketlerinin orduda başlaması buna güzel bir örnektir.³³

Hızlı ve plansız sosyal ve siyasal değişim de askeri harekete geçiren nedenlerden olabilmektedir. Aşırı bir talep artışı ile beraber, bu talepleri yerine getirecek bir kurumsallaşma yok ise söz konusu ülke güç konumunda kalabilmektedir. Bu durum ise siyasal sistemde bozulmaya yol açarak askere müdahale için açık kapı bırakmaktadır.³⁴

Toplumdan ayrı bir sınıf olarak yetişen ve askerliği bir meslek olarak değil de hayat tarzı olarak ele alan ordu mensupları, rütbeleri yükseldikçe kendilerini siyaset ile daha fazla ilgili görmeye başlarlar.³⁵ Ordu mensuplarının sahip oldukları seçkinlik duyguları, siyaset ile uğraşanları küçük görmelerine sebep olabilmektedir. Üstüne o ülkede eğer sivil iktidar iç politikada etkili değil ve başarısız ise, askerler arasında iktidara karşı bir güvensizlik doğar. Bu durum ise askerler arasında ülkeyi yönetsel alanda sahiplenme duygusuna katkıda bulunur.

Askerler kendi içlerinde bulunan hiyerarşi ve bunun getirdiği hızlı sonuç alma sistemini, sivil hayatta da görmek istemekte ve ülkenin kötüye gidişini kaldıramamaktadırlar. Bu kötüye gidişin sebebinin de, kendi hırs ve menfaatleri uğruna ülkeyi yöneten siyasetçilerden kaynaklandığına inanırlar. Dolayısıyla, ülkenin durumu kötüye gittiği vakit ordunun tahammül etme gücü yoktur. Bunun neticesinde de müdahale hakkını tartışmasız olarak kendinde bulmaktadır.

2. Sonuç

Her ülkenin kendi tarihi asker-sivil ilişkilerini etkiler. Bu yüzden bir darbenin sebepleri incelenirken bulduğumuz sebepler, başka bir ülke ile uyuşmayabilir. Fakat şimdiye kadar incelemeye çalıştığımız askeri müdahale sebepleri içerisinde birtakım ortak noktalar göze çarpmaktadır. Askeri müdahale sebeplerine genel olarak baktığımızda, askerin sahip olduğu eğitim, disiplin, hiyerarşi, özgüven ve grup bilincinin önemli bir faktör olduğunu görmekteyiz. Bununla beraber ülkeden ülkeye değişen siyasi bilincin esnekliği ve bu bağlamda ülkelerin gelişmiş veya az gelişmiş olması da darbeyi etkileyen faktörlerdendir. Ekonominin kötüye gitmesi, önlenemeyen şiddet, siyasi belirsizlikler, toplumdaki hizipleşme ve dış bir faktör olarak ABD'nin etkisi ortak noktalar arasında sayılabilecek özelliklerdir.

3. Kaynakça

- [1] Toynbee, A., *Militarizmin Kökenleri*, Çev. Mehmet Dündar, A Yayınları, İstanbul, 1989.
- [2] Örs, B., *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, Der Yayınları, İstanbul, 1996.
- [3] Luttwak, E., *Bir Uzmanın Gözüyle Darbe*, Çev. Edip İ. Polat, Yaba Yayınları, İstanbul, 1996.
- [4] Huntington, S., *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven, 1968.
- [5] Cizre, Ü., *Muktedirlerin Siyaseti: Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- [6] Turan, İ., *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, Der Yayınları, İstanbul, 1986.
- [7] Finer, S. E., *The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics*, Pinter Publishers, London, 1988.
- [8] Perlmutter, A., *The Military and Politics in Modern Times: On Professionals, Praetorians and Revolutionary Soldiers*, Yale University Press, New Haven, 1977.
- [9] Nordlinger, Eric. A., *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1977.
- [10] Perlmutter, A., "The Pratorian State and the Proterian Army: A Taxonomy of Civilian-Military Relations in Developing Countries", *Comparative Politics*, Vol.1, p. 382-404, April 1969.
- [11] Claude E. W., and Arthur K. S., *Military Role and Rule: Perspectives on Civil-Military Relations*, Duxbury Press, North Scituate, 1974.
- [12] Needler, M.C., "Political Development and Military Intervention in Latin America", *American Political Science Review*, Vol.60, No.3, p. 616-624. September 1966.
- [13] Mills, C. W., *İktidar Seçkinleri*, Çev. Ünsal Oskay, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.

³³ Örs, a.g.e., s. 60.

³⁴ A.e., s. 68-69.

³⁵ Birand, a.g.e., s. 196.

- [14] Gönlübol, M., *Uluslararası Politika: İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000.
- [15] Joachan K., *G.Kore ve Türkiye'de Askerlerin Siyasete Müdahalelerinin Karşılaştırılması (1960-1980)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. İter Turan, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.
- [16] Finer, S. E., *The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics*, Pinter Publishers, London, 1988.
- [17] Johnson John J., *The Role of the Military in Under-Developed Countries*, Princeton University Press, Princeton, 1962.
- [18] Oran, B., 1960-1980 "Dönemin Bilançosu", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, s. 655-680, 2004,
- [19] Janowitz, M., *The Professional Soldier: A social and Political Portrait*, Free Press, London, 1971.
- [20] Birand, M. A., *Emret Komutanım*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986.